

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.32>**Зубайр Ахмад**аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська Юридична Академія»

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ВІД ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

У цій статті розглядається таке важливе питання, як рівень розвитку міжнародного права в сфері протидії техногенним катастрофам, включно із питанням співвідношення природних та техногенних катастроф в рамках міжнародного права, а також процес становлення міжнародного права та інституту міжнародно-правового регулювання захисту від техногенних катастроф. Розглядається велика відмінність розвитку міжнародного права в сфері запобігання техногенним катастрофам на початку розвитку та той факт, що не всі суб'єкти міжнародного права відносились з різним рівнем серйозності до природних та техногенних катастроф. В статті також розглядаються міжнародні джерела, які регулюють питання надзвичайних ситуацій техногенного характеру, наприклад Конвенція про ядерну безпеку 1994р., Конвенцію про запобігання великим промисловим аваріям 1993р., Директиву ЄС про контроль великих аварій пов'язаних з небезпечними речовинами, що вносить зміни і, як наслідок, скасовує Директиву Ради 98/82/ЄС, Конвенція про надання телекомунікаційних ресурсів пом'якшення наслідків стихійних лих та операцій з надання допомоги 1998р. Також в статті розглядається посібник Управління Організації Об'єднаних націй зі зменшення небезпеки лих та ряд інших джерел міжнародного права, а також наукових робіт. В цілому в роботі розглядаються джерела міжнародного права універсального та регіонального рівня, що дуже важливо для всебічного розгляду питання. Також в статті розглядається процес координації дій держав для попередження техногенних катастроф, та об'єднання зусиль для допомоги державам, які постраждали під час надзвичайних ситуацій, в тому числі діяльність різних міжнародних організацій, наприклад Організації Об'єднаних націй. В статті вказується важливість міжнародної співпраці в такому питанні, як попередження катастроф техногенного характеру, а також кооперація діяльності суб'єктів міжнародного права для кооперації діяльності, яка направлена на ефективну ліквідацію наслідків тих чи інших техногенних катастроф.

Ключові слова: міжнародне право, конвенція, угода, попередження катастроф, техногенна катастрофа, міжнародне право, джерела міжнародного права.

Розвиток технологій та індустріалізація є дуже важливим фактором для розвитку країн та покращення життя в цілому. Але розвиток технологій збільшив ризик виникнення тих чи інших катастроф техногенного характеру по всьому Світу. Для зменшення цих загроз недостатньо дій держав окремо один від одного, важливо встановити співпрацю держав для регулювання питання попередження таких ситуацій. Стосовно техногенних катастроф як об'єкту міжнародного співробітництва можна відзначити деякі особливості розвитку міждержавних відносин. Велика кількість великих виробничих аварій, що сталися в 20 столітті супроводжувалися викидами хімічних і радіоактивних речовин, привернула увагу всього світу до небезпек як правило некомпетентного керів-

ництва, особливо в таких галузях, як транспорт, хімічна промисловість і атомна енергетика, але події часто мали транскордонні наслідки.

Слід зазначити, що міжнародні відносини в сфері природних і техногенних катастроф розвивалися по-різному. Якщо природні надзвичайні ситуації завжди цікавили суспільство, а з розвитком науково-технічного прогресу з'явилася можливість її вивчати, то техногенні аварії стали цікавити держави з позиції підвищення промислової безпеки тільки після серйозних катастроф. Прагнення країн до формування стандартів для безпеки в області стихійних лих і техногенних катастроф, розвиток наукових можливостей прогнозування, моніторингу та реагування на них зблизило ці дві сфери, і в даний час можна про формування вже само-

стійної галузі міжнародного права – міжнародного права надзвичайних ситуацій, яка розглядає як природні, так і техногенні катастрофи.

Міжнародне співтовариство розглядало катастрофи як виняткові обставини, коли на місцевому рівні впоратися з наслідками неможливо без допомоги ззовні. Термін «управління катастрофами» мав на увазі ліквідацію їх наслідків, чим займалися головним чином такі організації, як Міжнародна федерація Червоного Хреста і Червоного Півмісяця або національні органи цивільної оборони. Результатом спроб вирішення зазначених проблем став розвиток регулювання відносин у сфері захисту від катастроф в національних законодавствах розвинених країн вже в першій половині 70-х років двадцятого століття.

Аварії і катастрофи становлять серйозну небезпеку для життя суспільства, бо вони можуть відбуватися як з технологічних причин, так і можуть бути наслідком небезпечних природних явищ, таких як землетруси, урагани, шторми. Техногенні катастрофи можуть супроводжуватись радіаційним і хімічним забрудненням, вибухами, пожежами, обваленнями. Стихійні лиха в сучасній техносфері можуть викликати лавину надзвичайних ситуацій, а виробнича діяльність – спровокувати природні катастрофи з тяжкими наслідками.

На території України питання розвитку регулювання відносин у сфері захисту від катастроф піднявся тільки після аварії на Чорнобильській АЕС. Були створені системи управління під час надзвичайних ситуацій. Ці системи були направлені на розвиток суспільства та організацію діяльності держави та її органів для мінімізації всіх ризиків виникнення техногенних катастроф.

В питанні катастроф дуже важлива співпраця держав, бо країни поступово формували свої механізми управління при надзвичайних ситуаціях. Деякі країни розвивалися швидше і важливо було створити також механізм використання науково-технічних досягнень та обмін досвідом між державами, як один із важливих напрямків співпраці міжнародного співтовариства. Але навіть сьогодні неможливо сказати, що ця система створена і діє ідеально, незважаючи на великий прогрес в цій сфері. Незважаючи на активну співпрацю суб'єктів міжнародного права та незважаючи на наявність національних систем захисту від катастроф, в світі і сьогодні трапляються дуже небезпечні катастрофи і дуже часто виникають ситуації, коли потерпіла держава виявляється не в змозі впоратися самостійно з наслідками катастроф.

Проблемою галузі права, яка регулює питання попередження та боротьби із техногенними катастрофами є те, що ця галузь права завжди розвивалась після настання великих катастроф. Наприклад, в Європейському Союзі в 1982 році була прийнята Європейська директива з загрози виникнення великих аварій в окремих галузях промисловості, яка була прийнята після вибуху на підприємстві з виробництва в місті Севезо в Італії. В 2012 році директива 1982 другого року була скасована новою прийнятою директивою ЄС «про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, що вносять зміни і, як наслідок, скасовує Директиву Ради 96/82/ЄС»[1]

Також такі події, як витік метілізоціаната в місті Бхопал в 1984 році ті пожежа на швейцарському складі компанії «Сандос» в місті Базель в 1989 році підштовхували міжнародну спільноту для прийняття нормативних актів в хімічній промисловості. В підсумку Міжнародна Організація Праці в 1993 році розробила Конвенцію «Про запобігання великим промисловим аваріям»[3]

Після Чорнобильської катастрофи дуже важливо було на міжнародній арені розробити нормативні акти, які би регулювали питання укріплення ядерної безпеки держав та світу та обмежити розвиток атомної енергетики, бо катастрофи такого характеру наносять неймовірно велику шкоду людям, майну, державам та навколишньому середовищу в світі, а не тільки окремим державам. В вересні 1986 року в рамках ООН була прийнята конвенція про допомогу в разі ядерної або радіаційної аварійної ситуації, яка регулює питання взаємодопомоги між державами під час ядерних аварій. [2]

Також як наслідок після Чорнобильської катастрофи була прийнята Конвенція про ядерну безпеку 1994 року, яка зобов'язала держави дотримувати найвищий рівень радіаційної безпеки. Великий вплив на розвиток цієї галузі міжнародного права має Міжнародна агенція з атомної енергетики яка в 1997 році прийняла Об'єднану конвенцію про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами.

В цілому, якщо розглядати сучасне міжнародне право надзвичайних ситуацій, то важливий етап розвитку міжнародного права в цьому напрямку почався після подій, що відбулися в Японії в 2011, коли дуже загрозна техногенна катастрофа була викликана природними катастрофами. Ці події підкреслили важливість

розвитку співпраці держав для створення правових та організаційних стандартів та механізмів реагування на надзвичайні ситуації природного, техногенного та змішаного характеру. Але важливо вказати, що все одно техногенні та природні катастрофи досить різні за своїм характером в процесі міжнародного співробітництва. Так, промислові катастрофи в більшій мірі покладають відповідальність на саму державу, оскільки воно має прогнозувати негативну ситуацію та визначати ризики.

В рамках галузі міжнародного права надзвичайних ситуацій є досить правильним розгляд зазначених вище об'єктів правового регулювання, оскільки в даний час вже існує правовий механізм, який можна застосовувати в рівній ступені до обох видів катастроф. Також можна сказати, що велика залежність таких об'єктів один від одного з точки зору можливих ризиків, адже стихійне лихо може стати результатом техногенної аварії і навпаки.[9,с.39]

Якщо розглядати джерела міжнародного права надзвичайних ситуацій, то їх можна поділити міжнародні або універсальні та регіональні. До універсальних джерел відносять ті, учасниками яких є більшість держав у різних куточках світу. До таких джерел відносяться конвенція про Конвенцію про надання телекомунікаційних ресурсів для пом'якшення наслідків лих і здійснення операцій із надання допомоги 1998 року, яка регулює питання надання допомоги телекомунікаційного характеру державам-учасникам конвенції пом'якшення наслідків катастроф і полегшення становища, що склалося в державі. Відповідно до цієї конвенції, держава-учасник може запитати таку допомогу у інших державах-учасниці безпосередньо, або через координатора операцій. Цим координатором є Організація Об'єднаних Націй.[4]

Ще одним універсальним джерелом міжнародного права надзвичайних ситуацій є Рамкова конвенція щодо надання допомоги у сфері цивільної оборони 2000 року, яка була прийнята в рамках міжнародної організації цивільної оборони. Рамкова конвенція була створена для того, щоб сприяти співробітництву установ цивільної оборони різних держав. Ця співпраця направлена на обмін важливою інформацією, професійних експертиз між державами для більш ефективної протидії надзвичайним ситуаціям. Рамкова конвенція була створена не тільки для обміну даними між державами, а ще й для того, щоб зменшити перешкоди, що можуть виникати при наданні допомоги, під час катастроф,

а також для того, щоб прискорити терміни реагування на надзвичайні ситуації.[8]

В міжнародному праві також зустрічаються договори, які направлені саме на регулювання дій під час техногенних катастроф. До таких можна віднести Конвенцію про запобігання великим промисловим аваріям, яка була прийнята в 1993 році в рамках Міжнародної Організації Праці. Ця конвенція застосовується для запобігання великим аваріям на об'єктах із небезпечними речовинами, але важливо вказати, що під дію цієї конвенції не підпадають ядерні та військові об'єкти. Відповідно до цієї конвенції, держави-члени розробляють, здійснюють, а також переробляють національну політику в сфері захисту працівників, населення, а також навколишнього середовища від аварій на небезпечних об'єктах. Ядерні об'єкти підпадають під дію Конвенції про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації, яка була прийнята Генеральною конференцією Міжнародного агентства з атомної енергії в 1986 році. Ця конвенція регулює питання співпраці держав – членів між собою та з міжнародним агентством з атомної енергії з метою сприяння надання допомоги під час ядерних аварій, або радіаційних аварійних ситуацій. Конвенція також направлена на те, щоб мінімізувати наслідки загрозливих ситуацій та для захисту населення, матеріальних цінностей держави та людей, а також для захисту навколишнього середовища.[2]

В сфері міжнародного права надзвичайних ситуацій дуже часто зустрічаються двосторонні договори між державами для регулювання питання надання допомоги під час загрозливих ситуацій.

Розглядаючи питання міжнародно-правового регулювання захисту від катастроф, важливо також звернути увагу на міжнародні договори регіонального характеру. Так. В рамках Ради Європи в 1987 році була прийнята часткова відкрита угода із прогнозування, попередження і надання допомоги у випадках природних та техногенних катастроф, яка об'єднала зусилля 26 держав для організації діяльності держав для запобігання катастроф та надання швидкої допомоги державам, в яких сталися ті чи інші катастрофи. В рамках СНД була прийнята Угода про співробітництво у сфері забезпечення промислової безпеки на небезпечних виробничих об'єктах, відповідно до якої держави, які підписали цю угоду мають здійснювати узгоджену діяльність в сфері забезпечення промислової

безпеки на небезпечних виробничих об'єктах за деякими напрямками. Наприклад, держави мають встановити єдині для всіх вимоги до промислової безпеки в питаннях проектування, будівництва, експлуатації, розширення, реконструкції, технічного переозброєння, консервації та ліквідації небезпечного виробничого об'єкта, а також до виготовлення, монтажу, налагодження, обслуговування і ремонту технічних пристроїв, застосовуваних на небезпечних виробничих об'єктах. Відповідно до угоди, держави мають зблизити національні процедури, вимоги та умови ліцензування видів діяльності в галузі промислової безпеки.[6]

Всі зазначені вище документи та багато інших закріплюють не тільки загальні правила поведінки в даній області, а й основоположні принципи галузі. Особливу роль в цьому напрямку відіграє Рамкова конвенція з надання допомоги в галузі цивільної оборони 2000 г. Цей міжнародний документ регламентує наступні спеціальні принципи:

– Може надаватися тільки та допомога, яка була запрошена приймаючою державою або яка була запропонована державою, яка може надати допомогу схвалена державою, що приймає її.

– Всі пропозиції по наданню допомоги повинні поважати суверенітет, незалежність і територіальну цілісність держави, що приймає допомогу, а також принцип невтручання у внутрішні справи цієї держави, не порушуючи при цьому його традицій і звичаїв. Пропозиція по наданню допомоги не може розглядатися як втручання у внутрішні справи приймаючої держави.

– Допомога повинна надаватися без будь-яких обмежень, зокрема раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, добробуту, місця народження або інших обставин.

– Допомога повинна надаватися в дусі гуманності, солідарності і неупередженості.

– Розгляд пропозицій допомоги і прохань про її надання та прийняття рішень по ним повинні здійснюватися в найкоротші терміни державами, яким вони адресовані.[8]

Техногенні катастрофи є важливим об'єктом міжнародного співтовариства та одним із важливих напрямків розвитку міжнародного права та відносин.

На початку міжнародні відносини в сфері природних і техногенних катастроф розвива-

лися по-різному в різних куточках Світу. Якщо природні надзвичайні ситуації завжди цікавили суспільство, а з розвитком науково-технічного прогресу з'явилася можливість її вивчати, то техногенні аварії стали цікавити держави з позиції підвищення промислової безпеки тільки після серйозних катастроф. Прагнення країн до формування стандартів для безпеки в області стихійних лих і техногенних катастроф, розвиток наукових можливостей прогнозування, моніторингу та реагування на них зблизило ці дві сфери, і в даний час можна про формування вже самостійної галузі міжнародного права – міжнародного права надзвичайних ситуацій, яка розглядає як природні, так і техногенні катастрофи.

Аварії і катастрофи становлять серйозну небезпеку для життя суспільства, бо вони можуть відбуватися як з технологічних причин, так і можуть бути наслідком небезпечних природних явищ, таких як землетруси, урагани, шторми. Техногенні катастрофи можуть супроводжуватись радіаційним і хімічним забрудненням, вибухами, пожежами, обваленнями.

На міжнародній арені немає чіткого розділення катастроф на природні та техногенні катастрофи. Міжнародне право включає в себе таку галузь, як міжнародне право надзвичайних ситуацій, яка включає в себе обидва типи катастроф.

Розвиток міжнародного права надзвичайних ситуацій пов'язаний із прийняттям міжнародних нормативних актів та договорів за участю багатьох держав в рамках тих чи інших міжнародних організацій, та навіть без участі таких організацій. Ці договори в першу чергу направлені на попередження катастроф та на координацію дій держав під час загрозливих ситуацій для надання допомоги тим, кому вона необхідна у максимально короткий час.[10, с.352]

Джерела міжнародного права надзвичайних ситуацій можна поділити на універсальні та регіональні. До універсальних відносяться ті джерела, учасниками яких є велика кількість суб'єктів по всім куточкам Світу, а до регіональних відносять договори, які прийняті в тих чи інших регіонах.

В цілому можна зробити висновок, що право надзвичайних ситуацій сьогодні є досить розвинутим по багатьом напрямкам цього питання. Сьогодні у всіх державах світу норми законодавства, які регулюють дії з попередження виникнення катастроф та з ліквідації катастроф, які вже виникли. Також сьогодні вже можна казати,

що держави досить швидко активізуються під час катастроф та багато суб'єктів в досить короткий проміжок часу надають допомогу державі, яка потребує допомоги, що в свою чергу мінімізує шкоду, яка може бути нанесена надзвичайною ситуацією.

Список використаних джерел:

1. Директива ЄС «про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, що вносить зміни і, як наслідок, скасовує Директиву Ради 96/82/ЄС» URL: https://www.dsns.gov.ua/files/2018/6/12/DIR_2012_18_UA.pdf
2. Конвенція «про допомогу в разі ядерної аварії або радіаційної ситуації» 1986р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_027#Text
3. Конвенція «Про запобігання великим промисловим аваріям» 1993р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_107#Text
4. Конвенція «про надання телекомунікаційних ресурсів для пом'якшення наслідків лих і здійснення операцій із надання допомоги» 1998р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/tampere.shtml
5. Конвенція «про ядерну безпеку» 1994р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023#Text
6. Угода про співробітництво у сфері забезпечення промислової безпеки на небезпечних виробничих об'єктах 2001р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_350#Text
7. Посібник Управління Організації Об'єднаних націй зі зменшення небезпеки лих URL: https://www.preventionweb.net/files/54012_manmadetechhazards.pdf
8. Рамкова конвенція щодо надання допомоги у сфері цивільної оборони URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898_001#Text
9. Canadian Yearbook of International Law, Volume 10, 1973. pp. 3-39. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-yearbook-of-international-law-annuaire-canadien-de-droit-international/article/abs/humanitarian-relief-in-manmade-disasters-international-law-government-policy-and-the-nigerian-experience/94B05BD7EF0BE0E71ED03FAFA76B5E20>
10. Fong F, Schrader DC. Radiation disasters and emergency department preparedness. Emerg Med Clin North Am. 1996; pp.349–370.
11. Leonard RB, Teitelman U. Man-made disasters. Crit Care Clin. 1991; 7: 293–320.
12. Mohamed Shaluf, I., "Disaster types", Disaster Prevention and Management, Vol. 16 No. 5, 2007. pp. 704-717.

Zubair Akhmad. Establishment of the institution of international legal regulation of protection against man-made disasters

This article examines such an important issue as the level of development of international law in the field of fight against man-made disasters, including the issue of the ratio of natural and man-made disasters within the framework of international law, as well as the process of formation of international law and the institution of international legal regulation of protection against man-made disasters. Considered the great difference in the development of international law in the field of prevention of man-made disasters at the beginning of development and the fact that not all subjects of international law treated natural and man-made disasters with different levels of seriousness. The article also considers international sources that regulate man-made emergency situations, for example, the Convention on Nuclear Safety of 1994, the Convention on the Prevention of Major Industrial Accidents of 1993, the EU Directive on the Control of Major Accidents Associated with Hazardous Substances, as a result, repeals Council Directive 98/82/EC, Convention on the Provision of Telecommunications Resources for Disaster Mitigation and Relief Operations, 1998. The article also examines the manual of the United Nations Office for Disaster Risk Reduction and a number of other sources of international law, as well as scientific works. In general, the work examines the sources of international law at the universal and regional level, which is very important for a comprehensive consideration of the issue. The article also considers the process of coordinating the actions of states to prevent man-made disasters, and joining efforts to help states that have suffered during emergencies, including the activities of various international organizations, such as the United Nations. The article points out the importance of international cooperation in such nutrition as the prevention of man-made disasters, as well as the cooperation of the activities of subjects of international law for the cooperation of activities aimed at the effective elimination of the consequences of certain man-made disasters.

Key words: international law, convention, disaster prevention, man-made disaster, international law, sources of international law.